

յանձնառու թիւններու մասին պէտք է գործադրութիւն ըլլայ ձեգիւ։ Այդ մասին ձեգիւ ապահովութիւն երաշխաւոր է Աստուած եւ Ան բաւական է իրրեւ վկայո։

Գահիրէ

ԳԵՌՐԻ ՄԸՍԸԼԵԱՆ

ԼՈՒՍԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

ՅՈՒՆԻՍԿՈՒՄ 5րդ ԵՒ 6րդ ԴԱՆՈՒԹՈՒՆ
ԹԻՒՆՆԵՐՈՒՆ ԱՌՔԻՒՆ

Գրիգոր Բ. Վկայասէր կարողիկոս 1075ին Նգիպոս այցելեց եւ յաջորդ տարին իր Գրիգորիս Բեռնոյին արեւելիսկոպոս կարգեց Տեղւոյն հայոց, Այնուհետեւ հայոց թիւր շուտով անեցաւ Նգիպոսի մէջ՝ Կիլիկիոյ մարզերէն հոն գաղթողներով, Գրիգորիս ունէր երեք եղբայրներ, Վահրամ, Ապիրոս եւ Վասակ։ Ասոնցմէ Վահրամ եւ Վասակ եւս, իրենց եղբոր պատճառաւարութեան միջոցին կամ քիչ յետոյ, եկան Նգիպոս եւս, եւս պետական ծառայութեան մէջ յաւաքացան։ Վահրամ Արար պատիւներուն յիշած Պէհրամ Թախէտլուանն է, որուն մասին խօսուած է այս եւ նախորդ յօդուածներուն մէջ. իսկ Վասակ զինուորական բարձր ասիականով կը մնար Սալիսայ կողմերը, հին Թեքէի մօտ, ուր աւելի բազմաթիւ էին հայերը, եւս հոն, Ռոստովանի ապստամբութեան ատեն, դաւի մը զոհ գնաց։ Ապիրոս մնացեր էր հայրենիք, ի զուլիս իրենց քնանեկան ժառանգութեան։ Սա ունէր հինգ զաւակներ. Տահան, Ներսէս, Վասիլ, Գրիգորիս եւ Մարիամ։ Ասոնցմէ Գրիգորիս եղաւ ապա Գրիգոր Գ. կարողիկոս, Ներսէս՝ Շնորհալի հայրապետ։ Իսկ Մարիամ մայրն է խալիֆային երկրորդ նամակին մէջ յիշուած «Պասիլի եւ Զարգալի» եւս ուրիշ Պահրամին։ Հետեւաբար եւ Պասիլ եւ Զարգալ՝ Շնորհալիի Վասիլ եւ Տահան եղբայրներն են նոյն իսկ, որոնք իրենց հօր եղբայրներնուն, Վահրամի եւ Վասակի մօտ գացած էին Նգիպոս։ Տահան, որ ի պատմութեան կը յիշուի նաեւ իբրեւ Զօրավար, հաւանական է որ արաբներուն մէջ Զարգալ կը կոչուէր անուան աղաւաղումով։

Կ. Խ.

ՀԱԼԷՊԻ ՀՈԳԵՏՈՒՆԸ

(ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՆԵՄԱՐՆԵՐ)

Սալիպէ Թաղի արեւմտեան ծայրին վրայ եւ Ս. Քառասուն Մանուկ եկեղեցիէն հարիւ հարիւր քայլ հեռու հիմնարկութիւն մըն է Հալէպի մէջ, որ անխլատակ ժամանակներէ ի վեր եղած է իջեան մը բոլոր այն ուխտաւորներուն, որոնք Հայաստանի եւ Փոքր Ասիոյ եւ Կիլիկիոյ ամէն կողմերէն Ներսապէ մ'էր կ'երթային ու կը վերադառնային, երկրպագելէ յետոյ Ս. Գրիգորիանին առջեւ։

Հալէպ քաղաքը ո՛չ իր մէջ, ո՛չ ալ մօտաւոր շրջակայներուն վրայ հայկական ունէ վանք չի յիշեր. եւս սակայն Հալէպի Հոգեւորական կրօնաքննական հաստատութիւն մը, ո՛չ սակայն բաւին տառական իմաստովը. այսինքն վանք մը իր վանահայրով ու մարաշներով, իր այգիներով ու արտերովը եւ քիչ շատ մօտաւոր աշխատանքով։ Հոգեւորական դարերէ ի վեր գոյութիւն ունեցած է պարզապէս իր հոգեւոր պանդոխ, հանգիստ տալու վերէն կամ վալէն հոն հասնող ուխտաւորներուն։

Հոգեւորական արդի վիճակը, զրեթէ անփոփոխ, աւելի քան երեք դարու հնութիւն ունի միայն. ան, սակայն, շատ աւելի հին դարերու մէջ գոյութիւն ունեցած է, պարզ այն փաստով՝ որ հնագոյն ժամանակներէն ասորի մարդկային հեղեղ մը, հայ աշխարհէն, գմայլիլի պաշտումով մը եւ ի գին ծանր զոհողութեանց, անցած է Միւս եւ Փոքր Հայքի բարձունքներէն, մօտ իրիկեան շրջանց միջով, քալած է Սուրիոյ առաջապաններէն եւ ուխտի գացած Գրիգորի Ս. Գրիգորիանին եւ հայ երուսաղէմին։

Հոգեւորական սկզբնական շինութեան պատմութիւնը արտաքին աղբիւրներէ յիշատակուած չէ, որքան գիտեմ. բայց կայ ներքին վաւերական աղբիւր մը որ կը մնայ մինչեւ այսօր եւ որմէ յայտնի կ'ըլլայ որ ան կառուցուած է 1624ին Գրիգոր Բ. Գահիրեցիի Պարթաւը (Պարտիսէր) օրով, ըստ հետեւեալ արձանագրին.

1. — 1624. «Ջառաջնորդութեւ. Սր. Ա. Թոռն. Եմի. Գրգր. Արքեպիս. Կամոն Այ. շինեցո Հպտոն. սր. Եմի. Յէլ. Սրյն. Յըրյ.

ևւ յշէլ. Վանցի խնյ. Ղարզինն. որդն. Թմջինն. Դշնջին. եղբորն Յովսէփին որդն. Ամիրխինն. Սարուինն. և թռնէլինց (Պ) Գօրթին Սաքնարին (Պ) Մարիամին. Եղբորն. Ղարզին. Թնն. Ուլի (= 1624)»:

Զարմանալի է որ Աստուածատուր վրդ. Տէր Յովհաննէսեանց 1868ին Հալէպ հանգիւղելուն չէ՛ տեսած պատմական մեծ արժէք ունեցող այս յիշատակարանը և կամ տեսած ու լման չէ կրցած կարգաւ, չէ յիշատակած զայն իր — Կարճ ճանապարհորդութիւն յԱսորիս — շահեկան ուղեգրութեան մէջ (Սօօն. 1868 էջ 229 ա), ուր բաւական մանրամասնօրէն կը նկարագրէ Հոգեւորներ, կարգաւոր երկու արձանագիր միայն, որոնցմէ առաջինը դժբախտաբար կորսուած է:

Վերոգրեալ յիշատակարանէն որոշապէս կ'իրագործէ որ Հոգեւորներ չընուած է, իր այժմու տեղւոյն վրայ, 1624ին, իբր Ս. Յակոբայ ՏՈՒՆ, Նիւթական բարերարութեամբ վանեցի վաճառական խոճայ Ղարիպշանի: Այս մեծահարուստ ազգայինը յուրու կը յիշուի անգամ մը միայն (Սառւա, էջ 673), իբր Վրդաւոր Նուիրատունէրէն մէկը Ս. Յակոբայ վանքին պարտուց հատուցման մասնակցողներուն: Ղարիպշան Հալէպ հաստատուած առեւտրական մըն էր, թէ ուխտով Երուսաղէմ գացող մը և հետեւաբար Հալէպ հանդիպած, յայտնի չէ: Ո՛չ մեր ձեռագրաց յիշատակարաններուն մէջ, ոչ ալ Հալէպի գերեզմանատանց արձանագրող մէջ չենք հանդիպի իր անունն, բայց և այնպէս ան կը մնայ Երուսաղէմի զլխաւոր սատարողներէն մէկը, իր ժամանակին:

Ս. Քառասուն Մանուկ եկեղեցւոյ անունը ուղղակի կամ անուղղակի կերպով կապուած մնացած է միշտ Հոգեւորն հետ, վրան զի մասնաւորապէս Հալէպ նստող Կիլիկիոյ կաթողիկոսները և նոյնիսկ Բերիոյ Առաջնորդները, անմոռանալի ծառայութիւններ մատուցած են Ս. Յակոբայ վանուց. անոնք սատարած են Ս. Աթոռի պարտուց բարձման, զլխաւորաբար Ագարիա Զուգայեցիի օժանդակութեամբ: ԺՋ. դարու վերջերը և ԺԷ. դարու առաջին քառորդը, չափազանց ձեռնառու էին Նիւթական և բարոյական նման զսոցուութեան մը. վասն զի նոյն շրջանին Հալէպի մէջ ա՛յն-

պիսի հայ վաճառականներ կային, որ անոնցմէ մէկը բաւական էր Ս. Աթոռին աջակու պարտքը գոցելու: Մեծահամբաւ իշխան Պետիկ Մէշէպի 1616ին ո՛չ միայն Ս. Քառասուն Մանուկ սիւնազարդ եկեղեցին շինեց, այլ և իր հարազատը Սանոս 1637ին Կարնոյ բերդին վրայ կը բարձրացնէր Ս. Ստեփանոս հոյակապ եկեղեցին, որ քիչ յետոյ կը վերածուէր մզկիթի: Պատմական փաստերու գիմար անհրաժեշտ չէ գիտնալու համար որ Ղարիպշան խոճայի շանքերով 1624ին կառուցուած Հոգեւորներ, իր նպատակներով, գոյութիւն ունէր շատ աւելի հին ժամանակներէն ի վեր, եթէ ոչ այժմու տեղւոյն վրայ, գէթ ուրիշ տեղ մը: Հալէպ, Սուրիոյ անապատին այս կարեւոր ուխտիւր և առեւտրական մեծագոյն շահատանը՝ Մերձաւոր Արեւելքի մէջ, կարեւոր հանգրուան մըն էր Երուսաղէմ ուխտի գացող և վերադարձողներուն: Անպայման որ գոնէ խաչակրաց ժամանակներէն ստղին Հայ-Երուսաղէմը Հալէպի մէջ կանոնաւոր օթեան ունէր. անկէ յետոյ մասնաւոր, անքան կանոնաւոր և կազմակերպեալ էր Հալէպի Կաթողիկոսարանն ու Առաջնորդարանը որ կարելի էր չմտածել ուխտաւորներու հանդիստին մասին: Այդ նախնական Հոգեւորներ կը գտնուէր այժմու Ս. Քառասուն Մանուկ եկեղեցւոյ տեղը իր շրջապատով, հնօրեայ մատրան կից, որ այդ ժամանակ կիսովին ընդարձակուած էր արգէն, երկարելով դէպի արեւմուտք: Ու երբ հետզհետէ աճող Հայոց թիւին առջև, աւելի քան 300 ընտանիք, 1616ին նոր սառնարը չընկեցաւ. ութը տարի յետոյ շինուեցաւ նաև արգի Հոգեւորներ, որուն տեղը կամ ա՛յն է որ գնուեցաւ Ղարիպշանի կամ տղուն՝ Թումաշանի նպաստով, և կամ գետինը անպահանջութիւնն էր Ս. Յակոբայ վանուց:

Վերոյիշեալ պատմական արձանագիրը, դեղնամոյն կարծր քարի վրայ փորուած, գրուած է Հոգեւորն հարաւարեւմտեան կողմը. շէնքին այս յարկաբաժինը ամիսէն կանոնաւոր և ներկայանալի մասն է և զբաւար չէ ենթագրել որ ան յատկացուած էր, գէթ վերնայարկով, Հոգեւորն տեսուչին և վանականներուն. իսկ գետնայարկը՝ ուխտաւորներուն: Նոյն և յաջորդ տարին սաւկայն, շէնքը զգալի կերպով կ'ընդարձա-

կուի և կը ստանայ փոքր քաղաքացիական մը կերպարանքը, որոնցմէ այնքան շատ կան Հայէպի մէջ, զխառնորաբար ներսի քաղաքը: Թէ՛ գեանալարի և թէ՛ բարձրալարի մեծ ու փոքր սենեակները իրարու ետեւէն շարունակ կը կառուցուին, և Հոգետունը ո՛չ միայն ինքն իր մէջ կ'ընդարձակի, այլ և բարեպաշտներու նուիրաբերութեամբ, չորս տուն իր կալուած Ս. Յակոբայ, կ'աւելնան անոր վրայ:

Այս հնադարեան հաստատութիւնը ունեցած է ուղղակի երուսաղէմէն կարգուած վարդապետ տեսուչներ կամ քննիչներ. բայց առհասարակ ան իր յարակից կալուածներով, մատակարարուած է պատրիարքներէ նշանակուած Հայէպի քահանաներէ (վիֆիլ). իսկ նորագոյն ժամանակներու մէջ աշխարհական գործակատարներ հսկած են Աթուռապատկան կալուածոց: Երուսաղէմի պատրիարք Մինաս Ամթեցիի օրագրութեանէն և Ս. Յակոբայ մատենադարանի զիւանէն կ'երևայ որ Հայէպի հետեւեալ վարդապետ ու քահանաները յաջորդաբար իրր վիֆիլ վարած են Հոգետան և այլ կալուածոց մատակարարութիւնը:

1. — Տէր Պօղոս քահանայ՝ 1691ին յիշուած (*):

2. — Մեծ Տէր Յովսէփ քահանայ, որ կը վախճանի 1695 յուլի 12ին:

3. — Տէր Յակոբ քահանայ Սանոսեան, վախճանած 1703 հոկտ. 7ին:

4. — Տէր Պետրոս վրդ. Առաջնորդ Բերի, 1751ին:

5. — Տէր Աստուածատուր քհնյ. Մարտիրոս, 1751ին:

6. — Տէր Գէորգ քհնյ. Տէր Մարգարեան (1834—1838):

Հոգետան մէջ մատրան մը գոյութեան հետք երբեք չկայ, վասն զի բոլոր խուցերը իրենց դրան վրայ, առանց բացառութեան, ունին յատուկ արձանագրի. և եթէ մատուռ մը գոյութիւն ունեցած ըլլար, անպայման որ թէ՛ տեղը յայտնի պիտի ըլլար, եւ թէ՛ մատրան յատուկ յիշատակարան մը պիտի թողուէր: Կ'ենթադրեմ որ Հոգետան մնայուն կամ այցելու տեսուչները ու հո-

գեոր քննիչները կ'աղօթէին Ս. Բառասունք և կամ ասոր կից Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ մէջ:

Կ'երևայ որ 1624ին հիմնարկուած Հոգետունը ճիշտ դար մը յետոյ նորոգութեան կը կարօտի: Ասիկա զարմանալի թուելու չէ. Հայէպի քարաշէն բնակարանները երկարատեան կը տոկան թիթի նորոգութեամբ, վասնզի տանուտէրերը խիստ ուշադիր են: Բայց հոծ բնակութեամբ լեցուած շէնքեր, խան, տարազագործարան, հոգետուն, զբոսայգի, շուտով կը հիննան, հողածուր թեան պակասէ: 1721ին Հոգետունը կը նորոգուի, նոր սենեակներով կը զարդարուի և կը պայծառանայ, վերակապցութեամբ Գրիգոր Շլիքայսիկի Պատրիարքին, ինչպէս որ կը վկայէ հիւս. կողմը, փոքր դրան մօտ դրուած հետեւեալ յիշատակարանը.

2. — 1721. Եւթ. Թեմ. Թեմ. (= 1721) առաջնորդութեան. Այ. եւ Գրիգոր մեղարդ. վրդպտ., պատրիարք Սբ. Եմ. եկի զղքն. Հէլպ. տրի. զՀոգետունն վլխվ. արեալ եւ շինեալ ի Գրիգոր Պարոնտէի եւ էր հնցել. աւ. նորոգեցի խցերօք եւ օջնքօք, վերստին պայծառացեալ զարդարեցի. յշտի. ինձ եւ ծնօղացն իմօք. եւ Յովհաննէս վրդպտին. Պատրիարքն Բիւզանդիոյ եւ բազմաշխատ գանձագրօք. Եմի. եւ ազգիս Հայոց եւ ամ. ողորմուին. տուղաց. եւ որք ընթեռնուք. ասացէք ամ. ողորմի ամէն:

Այս նորոգութիւնն ալ, սակայն, վերջինը չըլլար. յաջորդական տարիներուն, ըլլալ Երուսաղէմէն եկող քննիչներ, ըլլալ Հայէպի վիֆիլներ, աշխատած են կանգուն պահել այս պատմական հաստատութիւնը, որ այնքան հարուստ է ազգային և հոգեոր յիշատակներով: Ինչպէս Երուսաղէմի Ս. Յակոբայ մայրավանքը, անհաշի ալ Հայէպի, Լաթաքիոյ և Դամասկոսի Հոգետունները, 1915էն ասդին, ճակատագրականօրէն ծառայած են հայ վախճատական բեկորներու:

Բացի վերոգրեալ երկու արձանագրէն, ստորեւ կու տամ Հայէպի Հոգետան ներքին բոլոր յիշատակարաններու լման պատկերը, զանոնք կորուստէ գերծ պահելու կանխաւ հոգութեամբ. —

3. — 1621. «Արդ զ յիշեցէք ի Քս. ըզբաղէցի ի խյ. Ձիրաքն և որդիքն՝ Միրաքն. Սաֆար. Շիրազխան, որք շինեցին գուռնս սբ. մայ. յշտի. թվ. Թեմ. (= 1621)»:

(*) Ամթեցիի օրագրութեան եւ զիւանի լաղուածները սիրով գրկած է իմ Գեր. Տ. Մեքրտչ Արեպտ. Նշանեան. որուն կը յայտնեմ շնորհակալութիւններս:

4. — 1624. Գեանայայրկ, հարաւային ճակատի դրան վրայ, այսօր տպարան՝

«Յշտկ. է խուց Ջուղեցի մահտախի խճյ. փնռն. իւր կողակցին Շնպկէ. որդին. խյլ. Ածտրն. միւս որդոցն հնդգեւլցն. ի Գո. Մրարն, Սիւն(?) Եկրն. եւ քվերորդոյն մահալաի Հէրապտն. որ ետուն գտունս. սբ. յէմյ. յշտկ. Թվին ՌՀԳ (= 1624)»:

5. — 1624. «Յիշատակ է խուց Ջուղացի Դաւաթ (այսպէս) Մատթէոսին ընտանեացն. Թվին ՌՀԳ (= 1624)»:

6. — 1624. «Յիշատակ է խուց շահախ Առաքել(ի) եւ ընտանեացն. ՌՀԳ (= 1624)»:

7. — 1625. «Յիշատակ է խուց Տր. Վարդանի որդի մահալաի Բաղիւնցի խճայ. Ետուպին եւ մօրն Խանուլթան(ի)ն. Թվին ՌՀԳ (= 1625). որք հանդիպիք սմա ամ. ողորմի ասացէք եւ Տր. ձեզ ողորմի»:

8. — 1625. «Յիշատակ է խուց Բաղէշցի Շահմուրատ Ամիրխանին որդոյն մհդի. Յովսափին եւ իւր կողակցին եւ եղբօրն Սաֆարին եւ որդոյն Գարբիէլին. յցէք. ի Գո. Թվին ՌՀԳ (= 1625)»:

9. — 1625. «Յիշատակ է խուց Բաղէշցի Ամիրխանին եւ որդոցն Սարուխանին եւ եղբայրին եւ իւր կողակցին. որք տեսնէք ամ. ողորմի ասացէք. ամէն. Թվին Ռ. և ՀԳ. (= 1625)»:

10. — 1625. «Յիշատակ է խուց Ալաթաղցի? զիւղաց. . . (ծածկուած ըլլալուն չի կարգացուիր) այի եւ ընտանեացն. ՌՀԳ (= 1625)»:

11. — 1625. «Յիշատակ է խուց Սահուխանին եւ ծնողացը եւ ընտանեացը եւ որդուցը. Թվին ՌՀԳ (= 1625)»:

12. — 1627. «Այս խուց յիշատակ է Բաղէշցի խճյ. Սիմէոնին նա որդոյն Շախմուրատին. ճոյն Յակոբի լաճուն. (այսպէս). Աւետիսին. Միխիթարին. Դաւարին. Թվին ՌՀԳ (= 1627)»:

13. — 1628. «Յիշատակ է խուց Բաղիւնցի Նուրիջանին եւ հաւրն Միխտաին. Թվին ՌՀԳ (= 1628)»: Այս մեծադիր քարը ի նախնական տեղէն հանուած եւ գրուած է հակառակ կողմէն՝ արեւմտեան վերնաշարկի երդիքին եկիւրքը:

14. — 1628. «Յշտկ. է խուց Ջուղացիցի Մալինի? որդի Մատուր. Սարուկ. Մա-

տուրի որդի Բարաղամ. Բան Թումաս. Թվն. ՌՀԳ (= 1628)»:

15. — 1629. «Յիշատակ է խուց Բաղէշցի Յովսէփին եւ որդոյն Բարսեղին եւ կողակցին Սէրփարէ եւ գտսերն Հոռոմիւմին. Թվ. ՌՀԳ (= 1629)»:

16. — 1633. «Յիշատակ է խուց Ասպաղակցի Մուրատին եւ ծնողացը եւ կողակցուն եւ որդուցը Թվին ՌՀԳ (= 1633)»:

17. — 1655. Գրեթէ անընթեռնելի. «Թվ. ՌՀԳ (= 1655) ճարտարապետ? Կոնիսկիսի (այսպէս) զհոգետունն? ամի . . . քիսի դու . . . չես խլիս.»:

18. — 1679. «Աղեքսանդր վարդպետ. Տր. Արխատակէ Ջողեցի. ՌՀԳ (= 1679)»:

19. — 1684. «Յիշատակ է խուց մահգեսի Մերուսին եւ ամ. արեան մրձըցն. ի դուռն սբ. Եմի. Թվ. ՌՀԳ (= 1684)»:

20. — 1684. «Շինեցաւ խուց Հայոց Թվին ՌՀԳ (= 1684)ին ձեռամբ Հալպցի. Տր. Գրիգորին ա. ծարան վրդպտին. յիշատակ սբ. Ակորին. տեսողքդ ասէք ամ. ողորմի»:

21. — 1721. Կիւս. աստիճանի զլուխը, քարէ պատին վրայ՝ շատ մաշած.

«Ես . . . ի սբ. Եմէ. Գ. եկեալ . . . չի կարգացուիր» ի հոգէ . . . Թվ. ՌՀԳ (= 1721)»:

22. — 1762. «Յշտկ. է խուց. մահտախ Սարգսին եւ ծնողացն մահտախ Աւետիքին, Նեոֆարին եւ որդոցն Յովհաննէսին, Բարաղամին եւ կողակցուն եւ համայն զարմիցն նորին որ է երկրաւ Զմիւռնիայի. ի Թվին ՌՄԺԲ (= 1763)»:

Այս հողեւոր տունը՝ բակով միասին ունի գրեթէ 450 քառ. մէթր տարածութիւն. բուն բակին տարածութիւնը 161 քառ. մէթր է: Սենեակներու թիւն է 23 և մէկ փուռ, որուն տեղը նախապէս կամ խուց էր եւ կամ լիվան: Ունի երկու դուռ. մեծ դուռը որ արեւմտեան կողմն է եւ կը բացուի Թիւլէի հանրակառքի ճամբուն վրայ, սկզբնական միակ դուռն էր եւ տակաւին դար մը առաջ ունէ բնակութիւն չունէր իր շուրջ և այնպէս կ'ենթադրուի որ Հոգեւորուն Հալպց քաղաքին արեւմտեան կողմի վերջին շէնքն էր եւ անկէ անդին կը սկսէին քաղաքին պարտէզները եւ Նուրուսդէմի ուխտաւորներու կարաւանները կանգ կ'առնէին այս դրան

առջև, որ թուփոտ հրապարակ մ'էր անկատակ, շրջապատուած քրիստոնէից և խաւամաց ընդարձակ գերեզմանատներով: Դուռը բարձրագիւր է, հրկաթեայ, միակփեղէկ, ներքին փոքր գոնակով մը, վերջերս նորոգուած:

Երկրորդ դուռը գարձեալ հրկաթեայ և ամրակուռ, կը նայի Սալիպէ թաղի վերջին անկէ փողոցին վրայ. հաւանական է որ այս փոքր գոնէն Ս. Քառասուն Մանուկ եկեղեցի կ'երթային վարդապետներն ու ուխտաւորները, իրր կարճագոյն ճամբայ: Երկու դուռներն ալ վառական սողորութեամբ արեւամուտին ներսէն կը փակուէին. բայց տարիներէ ի վեր անոնք գիշերն ալ բաց են միշտ անցորդներու համար, և քաղաքական շփոթութեանց ատեն միայն կը փակուին:

Բակը սալարկուած է և մէկտեղը կայ անոյշ ջուրի հոր մը, երբեմն միակտուր եր-

կու վիմափոր աւաղաններով՝ որոնք սակայն վերցուած են շատ տարիներ առաջ և իրարու վրայ պառկած գիրքով կը մնան փոքր զրան ներսի կողմը: Զրհուր բաց է և կը գործածուի: Զուրի սուլքը և կանոնաւոր գուռը շինուած են 1652ին: Մէկը խիստ մեծ է և առանց արձանագրութեան: Իսկ միւսը փոքր է, $83 \times 59 \times 52$ սանդիւմէթը մեծութեամբ: Ասոնք հինէն ի վեր ծառայած են իրր ջուրի աւաղան, երբ մէն կողմէ ուխտաւորներու կարաւաններ Հալէպ կու գային, իրենց պատտով: Փոքր գուռին ճակատը կայ հետեւեալ արձանազիրը, մաքուր և ընթեռնի.

«Կազմեցաւ ջրի աւաղանս յշտկ. Թաւխաթցի Մինաս վրդպտին. թվին ՌՃԱ ($= 1652$). ով լուսսցէ գձեռն ասսսցէ ած. ու զորմիտ»:

Հայկ

ԱՐՏԱԽԱԶԴԱՐՔԵՊՍ.

ԵԿԵՂԵՑԱՊԱՏՄԱԿԱՆ

ԳՐԻԳՈՐ ԿԵՍԱՐԱՑԻ ՊԱՏՐԻԱՐԷ

ԵՒ ԻՐ ԺԱՄԱՆԱԿԸ

Իմայեք զի ոչ կարեմ յայնի հրատարակել զանկարգութիւնս ձեր. զի ուրիշ ասէ զիրս ասուածաւունջ՝ Զառական ազգի բնի յայնեացես. այլ վասն Աստուծոյ փութացուի հետեւել ճամբարութեան. զուգ մի կարձեք թէ նոցա սերտեցեալ խաբէրայութիւն զձեր սիրտ միայն է հաւանեցուցեր եւ պղծութեւ. այլ բազում անգամ զմեզ է գիտեր եւ զայլ կասեցալս. որ Ժ. Զարով բնութեւ եւ միամտութեամբ, մինչեւ Աստուծոյ որդւորութեամբ յետոյ ճամբարաբանիցն բանին կրկին հասու եղեալ կասարեւազուին՝ Աստուծով ազատեցաւ ի չար կրօնից եւ ազանդոց նոցա: Ով սիրելիք, զի թէպէս ամենայն մարդ բոց կարողութեան իւրոյ մասն ինչ ի յառաքինութեանց բոսանայ, այլ հաւատոյ դաւանութիւն եւ բնութիւն դժուարին է,

որպէս ասէ սուրբ Իրիգոր Սարգիս, Ծառուկ եւ զամբարակ է ասուածաբանութիւն հասարակ մնաց, եւ հազիւ ճանաչի կիրք խորհրդոց եւ սուրբ բնութեանց սրբոց, եւ ամենայն կասեցալ վրց բան կասեցուցն է գիտելի ճորտիւն Աստուծոյ, Այսպէս յայնեալ է զայս նորոգութեան հանգամանս ոմն պրևեսիկոս ճամբարաբան Ղուկաս Լուսինցի(*) յորոշեցալ զոր որոմնացանքն սերմանեալ են ի զիրս Ներսիսի Լամբրոնացոյն, ի մեկնիչ աղօթիցն, որ սուս է եւ խորք եւ ոչ է Ներսիսի. զոր յառաջիկայով վեց գլխով

(*) Այս առիւծով հեղինակ մը որ քննութեան առած ըլլալ Ներսէս Լամբրոնացիի Պատարագի միակնութիւնը. անձանթ է. 2. Ներսիս վրդ. Ալիշեան զայն կը նշնանէ համառուն Հաղապետի ի հետ (ՏԵԱ. ՀԱ. 1935 էջ 506-507):